
Observatori francezi despre naționalitățile din Transilvania până în 1848

Ovidiu MUNTEAN

În contextul efortului de recuperare a Europei orientale făcut de occidentali, interesul francezilor asupra spațiului transilvan se asociază mentalității generale occidentale specifică unei etape de documentare. Pentru unii călători francezi țările române nu constituiau un scop final al călătoriei lor ci doar o necesitate fatală a itinerarului, un spațiu care trebuia străbătut pentru a ajunge din Occident în Rusia sau în Orientul apropiat și invers. Contactul cu realitățile din Transilvania și impresia produsă prin contact și consemnată se constituie într-o sursă valoroasă pentru descoperirea alterității atunci când observatorul are posibilitatea să facă comparații între realitatea întâlnită și realitățile locului de unde pleacă.

Spațiu multiethnic și multiconfesional, Transilvania a fost în epoca modernității începând din secolul al XVIII-lea, locul în care s-au construit și alimentat și coagulat într-un dialog etnic identități naționale specifice. Fiecare din etniile aflate aici și-a construit, alimentat la nivelul imaginarului, imagini de sine și identități proprii, în dialog și mai ales în contradicție cu ceilalți și-a alimentat identitatea cu elemente valorizate pozitiv, în timp ce calitățile negative ale aceluiași valori erau atribuite celorlalți¹. Din această perspectivă poate fi utilă și o încercare de restituire a modului în care identitățile proprii ale populațiilor provinciei au fost receptate și consemnate de observatorii francezi în deceniile patru-cinci ale secolului al XIX-lea. Aceste imagini sunt în egală măsură rezultatul unor contacte directe dar și a prejudecăților de tot felul, alimentate bineînțeles de interpreții sau ghizii de călătorie ai francezilor care au străbătut Transilvania.

O primă tendință care se desprinde din textele franceze atunci când se referă la etniile din acest spațiu este prezentarea lor ca având origini cât mai îndepărtate și precise. Pozițiile exprimate în presă și în descrierile de călătorie din această perioadă, atunci când se referă la români, se polarizează în jurul a două puncte de vedere principale. Unul, care câștigă adevărul profesorului Saint Marc Girardin de la Collège de France, a lui Edouard Thouvenel, autorul unei descrieri a Ungariei și a Transilvaniei din 1840, a celui care semnează în “Revue independante” cu pseudonimul Saint Martin un șir de articole referitoare la români, se pronunță pentru originea romană a românilor și latinitatea limbii lor. Cealaltă poziție susținută în descrierile de călătorie ale lui Lejeune, Labattut, Raul Perrin, Michel J. Quin, Anatole Demidoff, Stanislas Bellanger, acceptând rolul elementului roman, subliniază și participarea într-o măsură mai mare sau mai mică a elementului dac și slav în formarea poporului și a limbii române². Având o descendență ilustră românilor din Transilvania li se asociază în general vechile calități și virtuți ale romanilor. Astfel, într-o lucrare consacrată Transilvaniei și locuitorilor săi Auguste de Gérando aprecia în anul 1845 grandoarea romanilor și funcția civilizatoare a lor aici la marginea imperiului unde, spune el, poporul creat de ei se mândrește după șaptesprezece secole să le poarte numele³.

¹ Toader Nicoară, *Românii în sensibilitatea săsească și austriacă și austriacă la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea în Identitate și alteritate. Studii de imagologie*. Reșița, 1996, p. 34.

² Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*. Buc., 1986, p. 113.

³ Auguste de Gérando, *La Transylvanie et ses habitans*, Paris, 1845, vol. I, p. 375.

Ascendența huno-scitică a ungarilor este pusă în evidență de același autor care, într-un eseu consacrat originilor ungarilor publicat la Paris în 1844, se înverșunează să demonstreze că secuii s-au stabilit în Transilvania în secolul al V-lea. Făcând în continuare unele analogii între secui și huni, el concluzionează că hunii și ungurii formează același popor⁴. Interesant de remarcat este faptul că Gérando, încercând să le construiască ungarilor un trecut glorios pe linia tradițiilor hunice, acreditează ideea că barbaria hunilor ar fi fost de fapt creația cronicarilor evului mediu și că în realitate hunii ar fi avut o contribuție civilizatoare în Europa primului mileniu al erei creștine. Se precizează apoi că secuii din Transilvania, datorită poziției lor care-i ferește de contactul cu alte grupuri etnice, sunt singurii depozitari ai tradițiilor vechi ungurești, iar această calitate este susținută cu mândrie, secuii afirmând în acest sens: “adevărații maghiari suntem noi; cei din restul Transilvaniei sunt valahi iar cei din restul Ungariei sunt germani”⁵. Polemizând cu istoricii care nu susțin filiația huni-secui-unguri, autorul vine în sprijinul tezei sale aducând drept exemplu ilustrativ tocmai filiația romani-români: “Pentru a cunoaște originea valahilor este suficient să le parcurgi țara. Examinându-le fizionomia, ascultându-le limba, observându-le moravurile, n-o să găsești pe nimeni care să nu fie convins că valahii sunt de origine romană. Tradiția este aici sigură. Întrebați pe fiecare țaran valah: Ce ești tu? El va răspunde: Român”⁶. În opinia sa ungurii și românii din Ardeal au deopotrivă bogate tradiții glorioase provenite din ascendențe ilustre începând din primele secole ale erei creștine.

Într-un capitol consacrat sașilor din Transilvania, Gérando enumera printre ipotezele privitoare la originea lor și ascendența gotică a acestora dar nu este de acord cu această ipoteză afirmând că sașii au fost chemați aici de regii Ungariei, lucru confirmat de diplomele lor. Deși apreciază pozitiv gestul regalității ungare care a chemat sașii în Transilvania pentru cultivarea pământului și introducerea meseriilor ignorate de unguri, el considera că enclavizarea sașilor într-un teritoriu determinat și acordarea unor largi privilegii au constituit o imensă greșală⁷. Izolaționismul sașilor precum și tendința lor de a se considera germani și nu cetățeni loiali patriei adoptive sunt aspru criticate de acest “mare prieten al rasei dominante” cum îl numește istoricul Nicolae Iorga⁸.

Ca oricare altă realitate istorică, realitatea din spațiul transilvan este percepută și redată de către francezi prin clișee și stereotipuri care se alimentează și se interconstruiesc reciproc. Considerațiile privitoare la defectele naționale ale etniilor de aici capătă o oarecare semnificație atunci când se discută tema atitudinii lor față de muncă. Într-un top al hărniciei locuitorilor din Transilvania, Gérando vede plasat pe primul loc sasul urmat de ungar și român. În raport cu sașii și ungurii românii sunt considerați mai puțin harnici și în acest sens autorul îl citează pe împăratul Iosif al II-lea care după o vizită în Transilvania ar fi spus prin saloanele vieneze, cu umor, că aici a văzut un sas harnic și o sută de români leneși⁹. Gérando este convins că se poate astfel defini caracterul diferitelor etnii care locuiesc provincia când scria următoarele: “Valahului îi place să lenească, el câștigă abia ceea ce are nevoie pentru a nu muri de foame; în schimb ungarul nu este leneș, muncește fără ezitare pentru a-și asigura subsistența sa și a familiei sale, dar din momentul când are certitudinea că poate trăi onest tot anul este mulțumit, nu vrea nimic în plus și nu încearcă să se îmbogățească. Secuiul are o atitudine asemănătoare. Sasul nu se oprește aici. Atunci când a obținut necesarul el își procură și prisosul și atâta timp cât poate să câștige nu dă înapoi din fața nici unei oboseli”¹⁰. Ungurul care nu-și iubește decât pipa sa, țiganul zdrențuit și românul nu vor atinge niciodată prosperitatea sașilor, conchidea el¹¹.

Foarte sceptic în privința stării generale a locuitorilor din Transilvania se dovedește a fi și baronul d’Haussez. Afiliat Bourbonilor și exilat după Revoluția franceză din iulie 1830, el a călătorit în Transilvania un an mai târziu și și-a publicat impresiile¹². Conturând o situație precară a Transilvaniei, baronul constata în general că ea își are

⁴ Idem. *Essai historique sur l'origine des Hongrois*, Paris, 1844, p. 70.

⁵ *Ibidem*, p. 69.

⁶ *Ibidem*, p. 120.

⁷ Auguste de Gérando, *La Transylvanie...*, vol. II, p. 58-62.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1928-1929, ediția a II-a, vol. IV, p. 161.

⁹ Auguste de Gérando, *La Transylvanie...*, vol. II, p. 49.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 51.

¹² *Alpes et Danube ou voyage en Suisse, en Styrie, Hongrie et Transylvanie par le baron d'Haussez, pour faire suite au voyage d'un exilé*, Paris. A. Dupont, 1837.

rădăcinile în redusa apetență către muncă a populației datorată lipsei piețelor pentru desfacerea produsele agricole. Consumul local nu poate remedia această situație deoarece, susținea el, neexistând cumpărători nimeni nu are interes să producă mai mult. În saloanele Clujului, în mijlocul nobilimii, emigrantul francez se simte ca acasă și face o descriere favorabilă a orașului, descriere care contrastează cu modul în care el vede celelalte localități de pe traseu: Caransebeșul și Lugojul i se par mizerabile, Deva uzurpă numele de oraș iar Turda este alcătuită dintr-o adunătură de barăci¹³. La explicarea acestei atitudini trebuie luate în discuție diferențele multiple și reale de civilizație existente între lumea celui care elaborează imaginea și lumea realității oglindite. Tributar modelului civilizației urbane pariziene, baronul francez are o imagine preexistentă atunci când călătorește în Transilvania și nu poate înțelege decât negativ realitățile lumii rurale transilvănene. În general progresul de tip occidental reprezintă etalonul de bază cu care francezii măsoară și judecă realitățile din spațiile pe care le parcurg.

Dacă în topul hărniciei români și ungerii sunt plasați după sași, această ierarhizare se răstoarnă atunci când se apreciază virtuțile militare ale etniilor din Transilvania. Însuși Gérando considera proverbială rezistența soldatului valah care are ceva din mândria romană, considerând că un român valorează pe plan militar cât zece sași¹⁴. Hunii, la fel ca și ungerii, erau “admirablement disciplinées” lucru dovedit de ordinea existentă în marșurile lor și superioritatea militară asupra popoarelor Europei¹⁵. Referindu-se și la secui se consemna că deși ei poartă cu silă uniforma austriacă onoarea militară îi face să apere până la moarte drapelul care le-a fost încredințat.

Observații pertinente referitoare la această problemă ne sunt redade de un faimos personaj din epoca napoleoneană, mareșalul Marmont (1774-1852) care în 1834 a străbătut Transilvania în drum spre Rusia și Orient¹⁶. Fost guvernator al Provinciilor Ilirice, el a fost obligat să părăsească Franța după revoluția din iulie 1830 și s-a pus în serviciul Casei de Habsburg. Mareșalul, bun cunoscător al problemelor militare din cadrul monarhiei, elogiază virtuțile militare ale românilor din cadrul regimentelor de graniță instituite de austrieci¹⁷. El face apologia acestor instituții militare de frontieră și este convins că ele au contribuit la creșterea nivelului de civilizație și a prosperității populațiilor autohtone.

Un cvasiunanim elogiu li se aduce românilor și ungerilor de către francezi, acela al amabilității dezinteresate, al prieteniei cu care oferă străinilor hrană, adăpost și ajutor. Ospitalitatea românilor este bine pusă în evidență și apare oarecum în contradicție cu o serie de imagini negative vehiculate de textele franceze¹⁸. Ospitalitatea hangiuului ungar este demnă, arăta Gérando, în timp ce unul armean sau evreu din Transilvania se va agita permanent în jurul călătorilor știind prea bine că va primi o răsplătă bănească în plus. El mai considera că ungerii sunt cei mai ospitalieri oameni din lume și aducea drept argument faptul că, după tulburările din Polonia din anii 1830-1831, mulți polonezi și-au găsit refugiul în castelele transilvănene¹⁹. Referindu-se la viața nobilimii din aceste castele, Gérando face o interesantă comparație arătând că aici oamenii nu par a fi turnați toți în același tipar ca parizienii iar această viață retrasă și independentă le permite păstrarea și dezvoltarea originalității lor²⁰.

Din punct de vedere juridico-instituțional cele patru comunități beneficiau de un statut radical diferit: ungerii, sașii și secuii aveau calitatea de stări privilegiate, pe când românii răspândiți peste tot erau excluși ca și comunitate etnică de la drepturile politice, reprezentând o “majoritate marginală”. Acest statut al populațiilor

¹³ Ernest Armeanca, *Peregrinările baronului d'Haussez prin Banat și Transilvania în 1831*, în “Gând românesc”, III, 1935, nr. 4, p. 235-242.

¹⁴ Auguste de Gérando, *La Transylvanie...*, vol. I, p. 334.

¹⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 162.

¹⁶ *Voyage du maréchal, duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie dans la Russie méridionale, en Crimée et sur le bords de la mer d'Azoff, Constantinople et sur quelques parties de l'Assie Mineure, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, Paris, Ladvocat, 1837, vol. I-IV. (*Voyage...*).

¹⁷ Nicolae Bocșan, *Observateurs français sur les confins militaires autrichiens*, în vol. *The Austrian military border. It's political and cultural impact*, Iași, 1994, p. 10-11.

¹⁸ “On accuse les Valaques d'une foule de vices: mais ces hommes dont on condamne la paresse et la pauvreté qui en est la suite, partageront leur pain de mad's avec l'inconnu qui frappera a leur porte, et ils iront a deux lieues de leur chaumière placer a l'ombre un vase rempli d'eau pour le voyageur qui peut passer”, Auguste de Gérando, *La Transylvanie...* vol. II, p. 278.

¹⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 396.

²⁰ *Ibidem*, p. 398.

provinciei a fost perceput și explicat la modul simplist de francezi. Considerând populația Transilvaniei ca pe un monument însuflețit al mișcării pe care secolele au imprimat-o diverselor popoare, mareșalul Marmont scria că nicăieri în lume nu se găsește un amestec asemănător al raselor: învingători, învinși și coloniști cu origine incertă și istorie necunoscută²¹. Viziunea lui Gérando este întrucâtva asemănătoare când susținea că sașii au o poziție distinctă în Transilvania deoarece ei nu au cucerit pământul ca și ungurii și nu au decăzut de atunci ca și valahii. Nefiind nici învingători și nici învinși ei sunt supuși ai regalității. Așadar, în opinia unor francezi ungurii și fracțiunea lor secuiei reprezintă națiunea cuceritoare și victorioasă în detrimentul românilor care și-au pierdut drepturile politice ca urmare a cuceririi teritoriului lor.

Conflictele dintre comunitățile din acest spațiu de-a lungul istoriei, relațiile încordate generate de cele mai diverse cauze vor alimenta și colora percepțiile francezilor. Chiar și observațiile cu caracter și pretenție de neutralitate, ca și cele pretins științifice conțin prejudecățile proprii observatorului. Este cazul lui Gérando a cărui tendință partizană în favoarea ungurilor este pusă pe seama căsătoriei sale cu o contesă Teleki²². Făcând un excurs istoric al provinciei el se oprește la momentul Mihai Viteazul tocmai pentru a evidenția cruzimea voievodului și a valahilor care, considera el, au jefuit țara, au profanat mormintele de la Alba Iulia și au spânzurat preoții în biserici. După toate acestea, încheie autorul, el și-a primit răsplata pentru faptele sale fiind asasinat la Turda, iar ungurii pentru a se răzbuna i-au scris pe mormânt în latină un epitaf satiric care a făcut să râdă toată țara²³.

Gérando a călătorit în Transilvania în 1841 tocmai în perioada disputelor dietale dintre unguri și sași în problema limbii. În fața tendințelor majorității nobiliare de a impune limba maghiară în textele de legi, deputații sași se mențin pe pozițiile status-quoului²⁴. Disputele dintre cele două etnii în problema limbii îi prilejuiesc lui Gérando considerații despre firea sașilor. Astfel, sașii sunt priviți ca și o națiune certăreată fără un motiv anume și taxați pentru faptul că uită adesea că sunt cetățenii unei patrii noi. Arătând apoi că ungurii au respins influența germană, el concluziona că simpatia lor pentru Franța îi face să vadă cu iritare o mică Germanie instalată în mijlocul lor. Opoziția sașilor mereu puși pe ceartă față de proiectul de lege este considerată o dezagreabilă șicană. El critică atitudinea întregii etnii germane care a primit în triumf deputații dietali și i-a numit bravii apărători ai sașilor. Însuși autorul ține să relateze în monografia amintită lecția de civism pe care i-a dat-o unui tâmplar sas în Brașov care s-ar fi prefăcut că nu înțelege când i se vorbește în ungurește²⁵.

Luările de poziție franceze în problematica generală a populațiilor din Transilvania tind să pună în evidență și maniera în care fiecare etnie își păstrează pecetea originii și mai ales cât de puternic este temperamentul fiecăreia de a rămâne fidelă moravurilor și costumelor purtate de strămoși. Această grijă deosebită pentru păstrarea purității rasei îi pare mareșalului Marmont însăși garanția păstrării societății. El arăta că împărțirea pământului între unguri, secuici și sași s-a făcut din cauza argumentelor naționale. Astfel un ungur, secuic sau român nu se poate stabili decât cu permisiunea sașilor pe pământul lor²⁶. Gérando susținea că în Ungaria propriu-zisă germanii sunt în pericol din zi în zi de a fi maghiarizați, dar aici în Transilvania și-au păstrat neatinsă naționalitatea tocmai datorită teritoriului lor distinct. Pentru a fi mai convingător dă exemplul unui sat săsesc al cărui locuitori amestecându-se cu restul populației au devenit unguri sau români. În continuare, vorbind despre secuici, autorul le elogiază orgoliul național datorită faptului că o femeie din această rasă nu s-ar căsători niciodată cu un român din rasa vecină și nu ar vorbi

²¹ *Toyage...*, vol. I, p. 136.

²² La scurt timp după apariția lucrării lui Gérando despre Transilvania, G. Bariț critica într-o serie de articole din "Foaie pentru minte. inimă și literatură" aserțiunile tendențioase ale autorului despre românii de aici și le pune pe seama influenței venite dinspre rudele sale nemeșii unguri. Vezi *G. Bariț și contemporanii săi*, Buc. 1973, vol. I, p.105 ; Idem, vol. III, Buc., 1976, p. 85.

²³ Auguste de Gérando. *La Transylvanie...*, vol. II, p. 23.

²⁴ Ladislau Gyémánt. *op.cit.*, p. 202-204.

²⁵ "Le Saxon comprit sans peine qu'il n'avait pas affaire avec un compatriote, et, prenant un air superbe répondit en langue magyare, avec un mouvement d'épaules fort énergique, qu'il ne comprenait pas. C'était blesser à la fois mes prétentions de linguiste et mes sympathies hongroises, outre que le mouvement d'épaules ne pouvait rester impuni. Aussi lui administrai-je lestement la très légère correction que méritait surtout son irrévérence à l'endroit des fils d'Arpad. Dès lors nous nous entendîmes parfaitement, et j'eus la satisfaction de le voir répondre avec une précision admirable"; Auguste de Gérando, *La Transylvanie...*, vol. II, p. 67.

²⁶ *Toyage...*, vol. I, p. 138-139.

o limbă străină. În privința limbii un ungur și un sas pentru a se înțelege folosesc limba română, arăta autorul, considerând că printre secui românii își pierd limba și naționalitatea. Dacă în comitate populația românească o absoarbe pe cea ungrească, în ținutul secuilor întâlnim un număr de secui de religie greacă care sunt români deznaționalizați conchide el²⁷.

Care ar fi în linii generale imaginea societății transilvane în ochii francezilor în cele două decenii premergătoare revoluției pașoptiste? În primul rând, desigur, caracteristica provinciei este puternica atomizare a populației în comunități etnice închise. Apoi, modelul oferit de textele franceze presupune un teritoriu fragmentat în trei pe criterii naționale: comitatele nobiliare, ținuturile sașilor și secuilor. În sfârșit, tot teritoriul este locuit de români, o “majoritate marginală” puternic consolidată prin tradiții și limbă care poartă pecetea grandorii romane. Permanentele dispute între comunitățile etnice, cu deosebire între unguri și sași sau unguri și români, întregesc tabloul unei societăți a învinșilor, învingătorilor și alogenilor. Modelul acesta riguros etnic este completat în cazul orașului transilvan și de o ierarhizare socială pe care am putea-o considera întrucâtva asemănătoare vechiului regim francez. Iată cum descria Hippolyte despre populația Clujului în 1846: “Ungurii alcătuiesc nobilimea, germanii burghezia comercială, iar valahii majoritatea populației muncitoare. Fiecare din aceste rase având drepturi diferite locuiește separat și trăiește la depărtare cel puțin din punct de vedere moral; valahii din pricina disprețului nedrept cu care sunt priviți de către unguri și sași”²⁸.

FRENCH OBSERVERS ABOUT TRANSYLVANIAN NATIONALITIES UP TO 1848

(Abstract)

This paper's aim is to reveal the image of Transylvania society for French. The characteristic of the province is the concentration of the people in ethnic communities the model offered by French texts revealed a territory divided into three according national criteria: mobility districts, “sași” and “secui”. Finally, the Romanians are everywhere, “an unimportant majority” strengthened by tradition and language and Eatriing the Roman grandeur the permanent dispute between ethnic communities especially between Hungaries and “Sași” or Hungarian Romanian, gave a panoramic for conquerors defeated and strangers. This model is completed by a social hierarchy resembling to the ancient French regime. In 1846 Hippolyte stated about Cluj populations: “The Hungarian – the nobility, Germans – commercial bourgeoisie, and “valahii” the working people – majority. Each of them having different rights, living separately, haçing different moral points of view; “valahii” are despised unjustly by the others”.

²⁷ Auguste de Gérando. *La Transylvanie...*, vol. II, p. 170.

²⁸ Ion Breazu, *Hippolyte Desprez, Prin Ardeal 1846. O descriere de călătorie necunoscută*, în “Patria”, XIII, nr. 63, 20 mart. 1931.